

ISSN 1452-4112

С Р П С К А А К А Д Е М И Ј А Н А У К А И У М Е Т Н О С Т И
О Г Р А Н А К У Н О В О М С А Д У

АНАЛИ

ОГРАНКА САНУ У НОВОМ САДУ

Број 9 за 2013.

НОВИ САД

2014.

БАЛКАНСКИ ЈЕЗИЧКИ САВЕЗ – ЈЕДИНСТВО У РАЗЛИЧИТОСТИ

Софија Милорадовић¹

Ајсџиракџи. У тексту је представљен балкански етно-културно-језички мозаик: предуслови за његов настанак, особине заједничке балканским језицима (словенским и несловенским) и улога романског супстрата у настанку балканизма, призренско-тимочка дијалекатска област као зона високобалканизованих српских говора, балканизми у српским говорима Баната, примери интерференције у српским говорима на језичкој периферији – у контакту са несловенским језицима, примери граматикализације предлога *од* у српским народним говорима, етнолингвистичка истраживања на балканском простору.²

Шта је Балкан? Ако ме неко не пита, знам; ако неко пита да објасним, не знам. Овом изјавом босанскохерцеговачког новинара и књижевника Мухарема Баздуља, која је пак парафраза мисли Св. Августина о времену, а која се може прочитати на неким интернет страницама, започињем причу о балканском језичком савезу као јединству у различитости. Чињеница је да су културе хибридне, будући да скуп заједничких искустава на једном простору, посебно када је реч о територији која је вековима била изложена освајањима, те ми-

грацијама и мешањима становништва, представља заправо скуп различитих културних искустава. Честа спајања и преспајања различитих култура сведоче о томе да је динамика одувек била кључно својство културе и културног идентитета. Модерно доба постало је само „свесније” тога да је култура динамичан феномен, пошто смо данас суочени са брзим и интензивним сусретима и мешањима култура, и пошто је наше разумевање односа блиског и далеког, услед повећаних могућности комуникација и размена информација, као и услед

¹ Аутор текста је научни саветник Института за српски језик САНУ у Београду и редовни професор Филозофског факултета Универзитета у Нишу (sofija.miloradovic@sanu.ac.rs). У свом научном раду бави се, радећи на дијалекатском корпусу, фонологијом, морфологијом, синтаксом и семантиком, лексикологијом, а има и више радова из области етнолингвистике. Члан је Међуакадемијског одбора за дијалектолошке атласе САНУ, Одељења за књижевност и језик Матице српске, Међународне комисије за *Ојшћесловенски лингвистички атлас* (МК ОЈА) при Међународном комитету слависта.

² Овде је дата скраћена верзија текста предавања одржаног 13. новембра 2013. године на Трибини Огранка САНУ у Новом Саду, а текст је заснован на подацима изнетим у предавању *Романски сусјетрај и ширење балканизма у народним говорима српске језичке периферије*, које је С. Милорадовић одржала 24. маја 2013. године у Институту за лингвистичка истраживања РАН у Санкт Петербургу, као и на подацима изнетим у двама публикованим радовима: Софија Милорадовић [у коауторству са Селеном Станковић], *Српски културни идентитети у контексту балканскословенској културној мозаика*. – Тематски зборник радова „Филологија и универзитет”, Филозофски факултет Универзитета у Нишу, Ниш, 2012, 952–968; Софија Милорадовић [у коауторству са Станиславом Станковићем], *Из семантике конструкција с предлогом од у говорима Скојске Црне Горе и Горње Мораве*. – Македонски јазик, Год. LXI, Скопје, 2010, 25–36.

повећаних могућности непосредног сусрета носилаца различитих културних идентитета, постало унеколико другачије. Језик се сматра најизразитијим показатељем етничког идентитета; он је, истовремено, и „огледало народне културе, народне психологије и филозофије”, док су га „у многим случајевима и као јединствен источник историје народа и његовог духа, давно прихватили и користили културологи и митологи у њиховим истраживањима” (Толстој 1995: 47). Дакако, практично узев, једна култура се може остваривати кроз више језика, а један језик може бити носилац више култура.

Долазак Словена на Балканско полуострво, које је већ било језички диференцирано и на којем су језици предсловенског слоја били у комплексним односима, донео је на његову територију велике промене, како у начину живота тако и у језику. Непосредни контакт Словена пре свега са Романима и Грцима, њихов заједнички живот, културни и језички односи, разноврсни међусобни утицаји и прожимања, претапања једних у друге и велики број билингвалних представника ових језика представљају факторе који су довели до настајања бројних заједничких општебалканских одлика, и цивилизацијских и лингвистичких, које су потом постале део традиције сваког од тих народа источног и јужног дела Балканског полуострва (Селишчев 1925: 43; Белић 1935: 74; Павловић 1957/1958: 208). А када се ради о сложеним међујезичким односима и утицајима, треба кренути од улоге двојезичности. Тако, када су асимиловани елементи примали структуру другог језика, они су задржавали своју лексику, а синтаксичке односе исказивали на начин који је одговарао њиховом језику; при мешавини је код билингвалних говорника преовладавао систем који је био једноставнији (Павловић 1957/1958: 221). Осим упрошћавања језика, долазило је и до уклањања свих сложених граматичких облика, оних који су могли стварати тешкоће у комуникацији (Станишић 1985/1986: 264). Језици примаоци су, у ствари, из структуре других језика пре-

узимали оно за шта су већ имали „склоности” (Радић 2011: 74).

У полилингвалним срединама попут Балкана, па тако и у српском језику – нарочито у његовим народним говорима, наглашене су тежње ка обезбеђивању веће „прозирности” формалне структуре, условљене потребом за поједностављењем комуникације, односно – потребом за упрошћавањем језичких средстава. Процес аналитизације је суштински, по начинима и резултатима „структурне метаморфозе”, на изванредан начин истоветан у балканским и модерним западноевропским језицима (Ивић 2002: 10). А када су у питању елементи језичке структуре који су подложни интерференцији, онда избор тих елемената „зависи од нивната поставеност во комуникативната хиерархија (= од потребите на успешна комуникација), а таа пак ја определуваат прагматичниот и семантичниот фактор” (Тополињска 1996: 67).

Када су се у снажном миграционом таласу у VI и VII веку Јужни Словени доселили на Балкан, наишли су на две језичке и културне области – латинску, одн. романску у западном делу и грчку у источном делу Балкана, али и на нероманизована варварска илирска и трачка племена (Поповић 1955: 18–21). Како су Словени тада дошли у директан додир са романизованим старобалканским становништвом, сматра се да је њихов сусрет са римском цивилизацијом био непосреднији него са грчком, те су и романски утицаји на почетку били јачи од грчких. Утицаји римске културе, чије су тековине придошли Словени прихватили, били су код њих, као и код балканских староседелаца, снажнији на територијама око градова и дуж саобраћајница (Радић 2011: 50, 73). Сви романски дијалекти, који су се простирали широм Балканског полуострва и налазили се у непосредном контакту са словенским језицима, имали су заједничке особине настале развојем балканског вулгарног латинитета. Те заједничке црте, које чине латински супстрат, романски говори предали су словенским, што још једном, како то истиче А. Белић (Белић

1999: 41–43), потврђује асимилацију романског становништва на територији централног Балкана. Осим тога, од свих несловенских балканских идиома, за српски језик несумњиво су најважнији романски говори, будући да су били географски најраспрострањенији, да су њихови утицаји дуго трајали и да су били разноврсни (Поповић 1955: 145).

Све речено и још понешто довело је до појаве заједничких црта у језицима становника на истоку и југу Балкана, односно, у два типична балканска језика – грчком и албанском; у романским говорима – дакорумунском, арумунском и мегленском; и од словенских језика – у бугарском, македонском и у југоисточним српским говорима призренско-тимочке дијалекатске основице. Заједничке особине у балканским језицима, словенским и несловенским, називају се балканизмима, и у те структуралне одлике спадају: непознавање опозиције дуги/кратки гласови, а најчешће и непостојање разлике између силазних и узлазних акцената; образовање падежа уз помоћ предлога, тј. аналитички принцип у деклинацији; аналитичка компарација придева; удвојена употреба личних заменица; постпозитивни члан; аналитички футур са глаголом *xīteiti* и др. Систематизацију балканизма, која и данас представља основу истраживања у балканистици, дао је 1930. године К. Сандфелд у својој студији *Linguistique balkanique: problèmes et résultats*.

Како то јасно показује А. Белић, у словенским су се језицима ове особине развиле под утицајем несловенских балканских језика, а најзначајнију улогу у томе имали су романски дијалекти, у којима су се оне најпре појавиле и чији су се представници асимилirали са Словенима на територији централног Балкана (Белић 1999: 40–43). Или, како каже Вања Станишић, већи део тзв. традиционалних балканизма има полигенетско порекло, „тј. датира углавном из средњег века, из времена блиског додира разних језика и народа”. Међутим,

одређени број балканизма може се приписати утицају тзв. мртвих језика (византијско-грчки и вулгарнолатински), „који су и сами преживели један период заједничког развика на Балкану и оставили у савременим балканским језицима препознатљиве трагове” (Станишић 1985/1986: 264).

Дакле, балканску језичку заједницу чине словенски (тачније, два јужнословенска језика и призренско-тимочка дијалекатска зона српског језика) и словенским језицима несродни новогрчки, албански и румунски језик и њихови дијалекти. Важно је скренути пажњу на чињеницу да се насупрот крупном рашчлањавању јужнословенског ареала – посматрано са генетске тачке гледишта – на источни и западни јужнословенски ареал, овде поставља јединство балканскословенског језичког ареала, са низом својеврсних особености – посматрано са типолошке тачке гледишта. И како је, у више наврата пишући о јужнословенским језицима у балканском ареалу, навео А. Н. Собољев (Соболев 2003) – ове балканске језике карактеришу опште црте ареално-типолошког, а не генетског карактера, које су природан резултат вишевековних етнојезичких контаката на простору Балкана, те њихове „увучености” у зону деловања извесних конвергентних процеса, при чему као најважнију структурну одлику балканскословенских језика Собољев издваја иновацију која се очитује као прелазак од флективног система ка именичком аналитизму.

Српски језик, као и сви остали балкански језици – словенски и несловенски – располаже особеним инвентаром аналитизма. Он у целини припада периферији балканског језичког савеза (по Хелмуту Шалеру – то су балкански језици тзв. другог степена), док је у његовим југоисточним говорима приметно „eine stärkere 'Balkanisierung' als im

³ Шалер под датом језичком облашћу подразумева, уистину, оно што је тада сматрано српскохрватским језичким простором.

übrigen Sprachgebiet”, како је Х. Шалер указивао (Schaller 1975).³ Својеврсна тенденција српских народних говора ка аналитичком начину изражавања испољава се у прилично широком кругу појава (в. Милорадовић 2007). И „као један од убедљивих доказа о томе да се на Балкану, укључујући у пуној мери српско-хрватско подручје, догађала знатна миксоглоптија, навешће се на првом месту тенденција ка аналитизму”, који се ту испољио у широком спектру појава – писала је Ирена Грицкат (Грицкат 1993: 38); када су у питању тзв. класични балканизми, већ је израније било утврђено да се и све појаве те врсте „могу подвести под тежњу ка аналитичком изражавању” (Исто). Дакле, ширење аналитичких иновационих таласа из високобалканизованих српских говора крајњег југоистока и иницијација аналитизама под структурним утицајима суседних језика, у непосредном језичком контакту, представљају двојаке узроке аналитичких измена у српским народним говорима.

Што се тиче (југоисточних) говора призренско-тимочке дијалекатске области, поједини аутори их убрајају у балканске дијалекте тзв. „првог степена” с обзиром на то да су балканизованији и од појединих румунских дијалеката (Х. Шалер, према Попов 1984: 37) и, како наглашава В. Станишић, „ако би се извршио сумаран преглед балканизама у схј. добила би се следећа слика. По свим својим специфичним особеностима, југоисточна Србија остаје главна балканска језичка зона” (Станишић 1985/1986: 264). Балканизми који се појављују као иновације, којих нема у осталим српским дијалектима, чине призренско-тимочке говоре најреволуционарнијим међу српским говорима, нарочито на морфолошком и синтаксичком плану; захваљујући тим иновацијама, на једној страни, али и одређеном броју архаизама, на другој, они заузимају посебно место међу српским дијалектима (Ивић 1985: 110, 123). Они су своју специфичност, истиче Ивић, сачували и тиме што „нису усвојили ни све битне штокавске иновације ни све карактеристичне балканизме” (Ивић 2009:

152). Ови српски говори су у развојну сферу балканског језичког савеза ушли око XV века. Иако првобитно порекло балканизама није у потпуности расветљено, сигурно је, ипак, да се они у призренско-тимочким говорима нису развили спонтано, већ да су накнадно продрли са стране у време које је тешко одредити, као и да не представљају потврду старог сродства ових идиома са бугарским и македонским језиком. Због тога „главне изоглосе које спајају призренско-тимочке говоре са бугарским и македонским језиком хронолошки су секундарне у односу на оне које обележавају блискост истих говора са осталим штокавским дијалектима. Стога оне, иако имају вредности за типолошку (структуралну) карактеристику говора, ипак не значе ништа за њихово порекло” (Ивић 1985: 122–123). При томе, подсећа Ивић, „не треба испустити из вида ни могућност да је ширењу балканизама на том тлу могло донекле допринети и суседство с македонским и бугарским дијалектима, у које су балканизми очигледно ушли раније” (Ивић 1982: 528).

У најтипичније балканистичке призренско-тимочке црте спадају (Ивић 1985: 110, 112–113):

а) губљење акценатског квантитета (нема разликовања дугих од кратких вокала), као и изостајање акценатског квалитета (укидање опозиције силазних према узлазним акцентима); акценат је, дакле, један — експираторни, а његово место је слободно, будући да није извршено новоштокавско померање акцената;

б) претварање синтетичке деклинације у аналитичку, односно свођење деклинацијског система на два облика – номинатив и акузатив, тзв. општи падеж (*casus generalis*). Зависне падежне конструкције редовно се замењују везама предлога са акузативном формом, чиме се појачава улога предлога, будући да је у њему садржано значење одређене падежне релације. Тако се значење инструментала обележава везом предлог *с(вс)* + општи падеж (*йослужи сьс вино*), а уместо дативног облика именице употребљава се предлог *на* + општи падеж (*казала на царску ћерку*), конструкција која служи и за искази-

вање посесивности (*кућа на мојеја браћа*), што показује да се ово значење раније се исказивало дативом. Општи падеж се разликује од номинатива само у сингулару именица м. р. на консонант које означавају живо биће (*зећи : зеџа*) и именица ж. и м. р. на *-а* (*жена : жену, њаша : њашу*). Остале именице мушког рода у једнини, све имен. средњег рода и имен. женског рода у множини познају идентичност облика акузатива и номинатива као прасловенско наслеђе; ове се пак падежне форме у плуралу мушког рода накнадно изједначавају. Постојећа опозиција номинатива и општег падежа у призренско-тимочким говорима измиче, дакле, процесу балканизације и заузима значајно место у њиховом систему деклинације, „за разлику од стања у доследно балканизираним словенским говорима, где та опозиција, уколико постоји, има само маргинално место” (Ивић 2009: 153);

в) аналитичка компарација придева – уместо наставцима, компаратив се исказује везом *џо* + позитив (*џосџар*), а суперлатив везом *нај* + позитив (*најџодру*); на овај начин, у неким случајевима пореде се такође прилози (*џо не-зџодно*), именице (*џо ајџук*) и глаголи (*они нај знају*);

г) нестанак инфинитива као граматичке категорије и његово замењивање конструкцијом *да* + презент (*не сме да...*), или пак самим презентом без *да* (*он не сме навали...*);

д) конструкција футура са глаголом *хџеџи* додатно се анализује: уместо личних облика помоћног глагола за 1. и 2. лице једнине и множине користи се *ће* као непроменљива партикула, а везник *да* није обавезан, те се потискује (*ће да џричам, куде ће иџеи*). По Сандфелду (Sandfeld 1930: 183), образовање оваквог футура подстакнуто је утицајем грчког језика;

ђ) употреба удвојених облика личних заменица, тј. истовремена употреба пуних и енклитичких заменичких форми (*мене ме боли, ња му се њему џожали*), појављује се у ситуацијама када би у књижевном језику био присутан само наглашени облик.

Изузев великих промена у граматичком систему говора призренско-тимочке дијалекатске

области, које се огледају у појави балканизација, дошло је и до промена у речничком фонду ових југоисточних српских говора. У њиховој лексици, у којој се издваја неколико слојева, старом балканском несловенском слоју – романсизација – припада значајно место. Тако се у речничком материјалу, који се развио из заједничког живота и језичке интерференције Срба и Влаха и који, према томе, чини романски супстрат у овим српским говорима, издваја неколико лексичких група. Оне су понајвише везане за пастирску терминологију, али и за друге разноврсне области народног живота, будући да је сточарење зближавало становништво са обе етничке стране и омогућавало њихову вербалну комуникацију.

Дакле, романски супстрат играо је значајну улогу у ширењу балканизација у говорима источне и јужне Србије. Међутим и у српским говорима Баната, са обе стране српско-румунске границе, забележени су слични процеси, што само сведочи о томе да извесни балканизми бивају резултат развојних процеса уобичајених за двојезичне средине, јер је дијалекатска основица ових банатских говора посве друкчија. „Ипак [...] под утицајем румунског у многим локалним говорима [...] помаља се редупликација личних заменица, инфинитив се губи итд., што ове говоре приближава говорима југоисточне Србије. Овај се развој може означити као 'Drang nach Westen' балканизације” (Ивић 2002: 10). Такође, у овим говорима присутно је и уклањање дела дистинкција иманентних падежном систему стандардног српског језика, па се тако нпр. користи облик акузатива (као падежа правца) уместо локатива (као падежа места), или се пак уклања опозиција између социјатива и инструментала средства, што заправо представља парцијалну реализацију неког феномена са списка балканизација, а под утицајем контактних језика, оних у којима се користи само по један облик за оба наведена значења (Ивић 1990: 195).

Својерсно сведочанство о балканском етно-културно-језичком јединству у различитости-ма представљају и подаци из личних ауторових теренских записа, поглавито из српских клисурских (смедеревско-вршачких / косовско-ресавских) говора на територији Румуније и из косовско-ресавских говора више села у Метохији.⁴ И прва и друга поменућа област налазе се на супротним ободима српског етно-језичког простора, на територијама вишевековних интензивних словенско-несловенских етнојезичких и етнокултурних контаката. Стога се најинструктивнијим и представља повлачење одређених паралела између стања у српским говорима Баната (особито на румунској територији) и српских метохијских говора, периферијских дијалекатских комплекса, уз то са континуираним додирима са несловенским језицима – румунским и албанским, али и са двама словенским језицима (бугарски и македонски) који су у прошлости претрпели знатнија балканистичка пререструктурирања. Овде ће као илустрација бити наведене само три језичке црте везане за интерферентни план: анализација акценатског система, односно – „скраћивање” инвентара прозодема ликвидацијом фонолошког тона, при чему се најпре факултативно јавља силазни акценат уместо узлазног; факултативно умекшавање африката *ч* и *џ*, тј. свођење африката *ч* и *ћ* на *ч'*, одн. *џ* и *ђ* на *џ'*, или примери неразликовања африката реда *ћ* од оних реда *ч* и реда *ђ* од оних реда *џ*; линеаризација глаголских и заменичких енклитика везаних за предикатску фразу, те тежња ка проклитизацији ових енклитика (нпр. *ми се једев рибе, би оишла да живим долеко; ме фаћа іразница*; уп. Младеновић 2013).

Са балканистичког аспекта посматрано, свакако да је највећу пажњу привлачила граматицизација предлога *на* при изражавању бројних и различитих падежних односа. Међутим, полифункционалност предлога *од* и *за* у српским народним говорима ваљало би у перспективи осматрати у светлу репартиције предлога у несловенским балканским језицима и у бугарским и македонским народним говорима. Тако, семантичко поље предлога *од* (изражавање просторне аблативне релације) представља просторну реинтерпретацију читавог комплекса релација, које се могу посматрати и као широко схваћена посвојност. И примери из призренско-јужноморавског говора Биначког Поморавља посведочиће да је објекат локализације морао најпре, на одређени начин и најшире схваћено, припадати некоме ентитету (локализатору), чинити његов саставни део, да би се потом могао од њега одвојити, удаљити. Ови примери показују да аблативни предлози *из* и *с* узмичу пред општеаблативним *од* и на српском, а не само на бугарском и македонском језичком простору. И додатно, предлошких конструкција којима се неутралишу синтетички модели има и на читавој косовско-ресавској територији, али су оне заступљеније у оним косовско-ресавским говорима који су под већим утицајем свога југоисточног суседа, па тако и у говору Параћинског Поморавља; дакле, овај се тип иновационих „прерада”, које – увек по истом принципу – стижу са југа и југоистока, „прелио” и у тзв. структурно конзервативније говоре.

Примери:

→ бити родом / пореклом *из* X

моа мајка е од наше село, од Босне ју муж

→ ићи / доћи // носити / донети *из* правца X
од Ново месџо е дошла њу, да донесе за кућу оји Скојље но... шџо му љреба

⁴ Мора се напоменути да некадашњи правци изоглоса у јужној покрајини више не постоје, те да особито подаци из Метохије имају реликвијарни карактер након НАТО агресије на нашу земљу и масовног прогона српског становништва према централној Србији 2004. године.

- *изаћи / истерати / извући из X*
Албанци искарали си од кућу, и њаг изађем
оџи кревети; ел издеја њи оџи кућу
- *вратити се / пустити из X*
ка сам дошо од војску, е кад су њи љушишили
од заџвор
- *сићи / скочити / пасти са X*
она од кућу рийне, кай се скине оџи кола; да
не ди љала оџи сџолице
- *доћи са X (догађај, весеље, посао)*
дошеја оџи свадбу, сџие; дође Снежа оџи љо-
сла
- *говорити / слушати / мислити о X*
џрича, нисџе слушали од Черкези; џричала
ди од мој мужа, џео дан мислим од њојзи
- *ударити / разбити о X*
луџи с руком оџи сџо

У Санкт Петербургу су 2002. године чланови Редакционог колегијума зборника *Акџуелна љиџања балканске науке о језику* записали да као најактуелнија „остају још увек отворена питања балканске упоредне граматике, балканског речника и балканског лингвистичког атласа”,⁵ при чему је реализација последње поменутог била добила већ сасвим извесне обресе. Наиме, у сарадњи Института за лингвистичка истраживања Руске академије наука и Института за словенску филологију Универзитета у Марбургу покренут је заједнички пројекат под називом *Мали дијалекџолошки аџлас балканских језика*, чији је редактор А. Н. Соболев (*Малый диалектологический атлас балканских языков*. Пробный выпуск, Под редакцией А. Н. Соболева, Biblion Verlag München, 2003), а чији је објекат истраживања – реално-типолошка група несродних језика, представљена кроз њихове основне дијалекатске јединице јужно од Дунава (представник је, на пример, и српски тимочки

говор Каменице код Књажевца). Опет, о значају дијалекатске лексике и фиксирања етнокултурног контекста одређене дијалекатске лексеме говоре дугогодишња, веома успешна етнолингвистичка теренска истраживања А. А. Плотњикове, која су, између осталог, потврдила широк спектар специфичних српских (Бор, Алексиначко Поморавље, Лесковачка Морава, Лужница, Пирот, поред Ресаве, Груже, Левча) етнокултурних и етнолингвистичких обележја, као и сличне црте у другим балканским језичким традицијама (румунској, грчкој, албанској) (А. А. Плотникова, *Этнолингвистическая география Южной Славии*, Москва, 2004). Циљ оваквих пројеката је да се установе и протумаче „карике” спреге лексичких система дијалеката на простору Балкана и реалија из области традиционалне материјалне и духовне културе народâ ове регије.

Чак и под условом да се проблематизује питање оправданости назива *балкански језички савез*, и – природно – питање порекла сваког балканизма понаособ, недвосмислено је јасно да су се црте попут непознавања интонационих опозиција, удвојене употребе личних заменица, или потискивања / ишчезавања инфинитива преносиле из једног балканског језика у други. З. Тополињска, одговарајући на питање које је заправо поставила самим насловом рада *Quelle est l'interprétation la plus plausible du terme "syntaxe balkanique"?* (*Која је најадекватнија интерпретација термина „балканска синџакса”*), каже да је одређени број морфолошких јединица заједнички балканским дијалектима и, следствено томе, заједнички им је и одређени број тзв. аналитичких конструкција. Међутим, однос *сисао* : *џрамаџичка форма* уникатан је у дијалектима сваког балканског језика понаособ (уп. То-

⁵ Детаљније о питањима обухваћеним широким спектром интересовања савремене међународне балканистике в. у Актуальные вопросы балканского языкознания. Материалы международной научной конференции (Санкт-Петербург, 29–30 мая 2001 г.), Ответственные редакторы: А. Н. Соболев и А. Ю. Русаков, Санкт-Петербург: РАН, 2003.

polińska 1989). Потврде са терена сведоче о завидној експанзивној снази балканистичких „таласа”, оних који чине да чак и када „на површината излегуваат различни показатељи за одредени функције, сепак може да се согледа длабоката мотивација за еден појасен семантички и синтаксички систем во рамките на Балканската јазична заедница” (Марковиќ 2007: 94). И да закључим речима проф. Павла Ивића: „Дијалекти су, уза све друго, и чисто лингвистички документи. Они поучавају поред осталог две капиталне ствари: какви све односи могу постојати у свету језичких система, и какве се све промене могу одиграти у том свету”. Надам се да се из овога погледа на балкански језички савез као на јединство у различитости могло наслутити барем понешто важно или макар интригантно у вези са двама кључним речима из цитата проф. Ивића – о *односима* и *променама* у свету језичких система.

ЛИТЕРАТУРА

1. Белић Александар. Галички дијалекат. У: Српски дијалектолошки зборник, Књ. 7. Београд – Сремски Карловци: Српска краљевска академија, 1935.
2. Белић Александар. Дијалекти источне и јужне Србије. Т. 9. Београд: Завод за уџбенике и наставна средства, 1999.
3. Грицкат Ирена. О неким ефектима вишеслојне миксоглотије на јужнословенском земљишту. У: Зборник Матице српске за филологију и лингвистику. XXXVI/1, 31–62, 1993.
4. Ивић Павле. Књижевни и народни језик код Срба. У: Историја српског народа II. Београд: Српска књижевна задруга, 519–534, 1982.
5. Ивић Павле. Дијалектологија српскохрватског језика: увод и штокавско наречје. Нови Сад: Матица српска, 1985.
6. Ивић Павле. О језику некадашњем и садашњем. Београд – Приштина: БИГЗ – Јединство, 1990.
7. Ивић Павле. Балкански језички савез и лингвистичка географија. У: Зборник Матице српске за филологију и лингвистику. XLV/1-2, 7–12, 2002.
8. Ивић Павле. Српски дијалекти и њихова класификација. (прир. Слободан Реметић). Сремски Карловци – Нови Сад: Издавачка књижарница Зорана Стојановића, 2009.
9. Марковиќ Марјан. Ароманскиот и македонскиот говор од охридско-струшкиот регион (во балкански контекст). Скопје: МАНУ, 2007.
10. Милорадовић Софија. Дијахрони и синхрони аспект аналитичких појава у српским народним говорима. У: Зборник Матице српске за славистику. 71–72, 357–375, 2007.
11. Младеновић Радивоје. Линеаризација предикатскофразних енклитика у говорима јужног Косова и јужне Метохије, У: Јужнословенски филолог. LXIX, 401–415, 2013.
12. Павловић Миливој. Перспективе и зоне балканистичких језичких процеса. У: Јужнословенски филолог. XXII/1–4, 207–239, 1957/1958.
13. Попов Бојан. Положај српскохрватског језика у балканском језичком савезу. У: Јужнословенски филолог. XL, 21–43, 1984.
14. Поповић Иван. Историја српскохрватског језика. Нови Сад: Матица српска, 1955.
15. Радић Првослав. Увод у србистику. Београд: Универзитет у Београду, Филолошки факултет, 2011.
16. Соболев АН. Южнославјанские языки в балканском ареале. У: XIII международный съезд славистов (Люблина, август 2003). Marburg an der Lahn, 1–20, 2003.

17. Станишић Вања. Балканизми у српско-хрватском језику. У: Балканика : годишњак Балканолошког института XVI/XVII, 245–265, 1985/1986.
18. Толстој Никита Иљич. Језик словенске културе. Ниш: Просвета, 1995.
19. Тополињска Зузана. Комуникативната хијерархија како регулатор на јазичната интерференција. У: Јазиците на почвата на Македонија. Прилози за истражувањето на историјата на културата на почвата на Македонија, Кн. 3. Скопје: Македонска академија на науките и уметностите, 67–73, 1996.
20. Sandfeld Kr. Linguistique balkanique: problèmes et résultats. Paris: Librairie ancienne Honoré Champion, éditeur Édouard Champion, 1930.
21. Schaller Helmut. Die Balkansprachen. Eine Einführung in die Balkanphilologie. Heidelberg: Winter, 1975.
22. Seliščev, Afanasij. Des traits linguistiques communs aux langues balkaniques: un balkanisme ancien en bulgare. Revue des études slaves. T. 5, fasc. 1–2, 38–57, 1925.
23. Topolińska Z. Quelle est l'interprétation la plus plausible du terme „syntaxe balkanique”? U: Sixième Congrès international des études du sud-est européen, Sofia, 101–108, 1989.

BALKAN SPRACHBUND – UNITY IN DIVERSITY

Abstract

All cultures are hybrids, since the set of common experiences in a given territory is actually a set of different mentalities and cultural experiences – which is particularly true for territories exposed to migrations, conquests, and ethnic blending. Therefore, the multiple layers of cultural and linguistic heritage are also characteristic of the central Balkans in general, and the Prizren-Timok dialectal area in particular. The speeches of the Kosovo-Resava and the Prizren-Timok dialectal area are among the necessary sources of information relevant for the history of the Serbian language and culture, but also for the history of other Slavic languages and cultures of the Balkans.